

ORIGINILE ROMANTISMULUI

Isaiah Berlin (6 iunie 1909, Riga–5 noiembrie 1997, Oxford), filozof și istoric al ideilor britanic. Când avea șase ani, familia lui s-a mutat în Rusia; în 1917, la Petrograd, a fost martorul ambelor Revoluții – cea social-democrată și cea bolșevică. În 1921 a emigrat în Anglia împreună cu familia sa. A studiat la St. Paul's School, în Londra, apoi, beneficiind de o bursă, la Corpus Christi College, Oxford. La Oxford a fost *fellow* al All Souls College, al New College, profesor de teorie socială și politică și fondator al Wolfson College.

Scrieri principale: *Karl Marx: His Life and Environment* (1939; ed. a 5-a 2013), *The Age of Enlightenment* (1956, ed. a 2-a 2017), *Four Essays on Liberty* (1969; trad. rom. *Patru eseuri despre libertate*, Humanitas, 1996), *Concepts and Categories* (1978, ed. a 2-a 2013), *Russian Thinkers* (1978; *Gânditorii ruși*, Humanitas, 2022), *Against the Current* (1979, ed. a 2-a 2013), *Personal Impressions* (1980, ed. a 3-a 2014), *The Crooked Timber of Humanity* (1990, ed. a 2-a 2013; trad. rom. *Lemnul strâmb al omenirii: Capitele din istoria ideilor*, Humanitas, 2021), *The Sense of Reality* (1996; trad. rom. *Simțul realității*, 2004), *The Proper Study of Mankind* (o antologie din volumele anterioare, 1998, ed. a 2-a 2013), *The Roots of Romanticism* (1999, ed. a 2-a 2013), *The Power of Ideas* (2000, ed. a 2-a 2013; trad. rom. *Puterea ideilor*, Humanitas, 2012), *Three Critics of Enlightenment* (2000, ed. a 2-a 2013), *Freedom and its Betrayal* (2002, ed. a 2-a 2014), *Liberty* (2002; trad. rom. *Cinci eseuri despre libertate și alte scrieri*, Humanitas, 2010), *The Soviet Mind* (2004, trad. rom. *Mintea sovietică*, Humanitas, 2023), *Political Ideas in the Romantic Age* (2006, ed. a 2-a 2014).

A făcut, de asemenea, splendide traduceri din Turgheniev, *First Love* (*Prima iubire*) și *A Month in the Country* (*O lună la țară*).

Henry Hardy a editat acest volum și, de asemenea, a editat sau coeditat multe alte cărți ale lui Berlin, inclusiv toate titlurile menționate mai sus și o ediție în patru volume a scrisorilor acestuia (2004–2015). Este coeditorul volumului *The One and the Many: Reading Isaiah Berlin* (2007), editorul volumului *The Book of Isaiah: Personal Impressions of Isaiah Berlin* (2009) și autorul volumului *In Search of Isaiah Berlin: A Literary Adventure* (2018). Din 1997 până în 1990 a fost editor la Oxford University Press. Este *fellow* al Wolfson College și unul dintre legatarii literari (*literary trustee*) ai lui Isaiah Berlin.

John Gray este profesor emerit de Studii Europene la London School of Economics și autorul cărții *Isaiah Berlin*.

Pentru mai multe informații despre Isaiah Berlin, consultați <https://isaiah-berlin.wolfson.ox.ac.uk/>

ISAIAH BERLIN

ORIGINILE

ROMANTISMULUI

EDIȚIE DE HENRY HARDY

Prelegerile A.W. Mellon
susținute La Fine Arts National Gallery of Art,
Washington, DC
Bollingen Series XXXV:45

Cuvânt înainte
de John Gray

Traducere din engleză
de Diana Mite Colceriu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Filotheia Bogoiu
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Master Print Super Offset

Isaiah Berlin

The Roots of Romanticism

© The Trustees of the National Gallery of Art, Washington, DC, The Trustees of the Isaiah Berlin Literary Trust, and Henry Hardy 1999, 2013

For further information about Isaiah Berlin visit:

<https://isaiah-berlin.wolfson.ox.ac.uk/>

<http://berlin.wolf.ox.ac.uk/>

© HUMANITAS, 2024, pentru prezenta ediție în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Berlin, Isaiah

Originile romantismului / Isaiah Berlin;

ed. îngrij. de Henry Hardy; pref. de John Gray;

trad. din engleză de Diana Mite Colceriu. –

București: Humanitas, 2024

Index

ISBN 978-973-50-8304-5

I. Hardy, Henry (ed.)

II. Gray, John (pref.)

III. Mite Colceriu, Diana (trad.)

82.09

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723 684 194

În memoria lui Alan Bullock

Cuprins

<i>Cuvânt înainte de John Gray</i>	IX
<i>Prefața editorului.</i>	XVII
1. În căutarea unei definiții	3
2. Primul atac împotriva Iluminismului	28
3. Adevărații părinți ai Romantismului	56
4. Romanticii reținuți	80
5. Romantismul dezlănțuit.	108
6. Efectele pe termen lung	138
<i>Apendice la cea de-a doua ediție</i>	173
<i>Referințe critice</i>	185
<i>Indice.</i>	201

ORIGINILE
ROMANTISMULUI

În căutarea unei definiții

V-ați putea aștepta să încep sau să încerc să încep cu o definiție a Romantismului sau măcar cu o generalizare pentru a lămurii ce înțeleg eu prin acest cuvânt. Nu am de gând să cad în această capcană. Eminentul și înțeleptul profesor Northrop Frye arată că, ori de câte ori cineva se angajează într-o generalizare a Romantismului, chiar și într-o afirmație atât de inofensivă, spre exemplu, ca aceea că la poezii englezi a apărut o nouă atitudine față de natură – la Wordsworth și la Coleridge, să spunem, față de Racine sau de Pope –, se va găsi mereu altcineva care să aducă dovezi contrare din scrierile lui Homer, Kalidasa, din epele arabe preislamice, din poeziile medievale spaniole și, în cele din urmă, chiar din Racine și din Pope. De aceea, nu îmi propun să fac generalizări, ci să redau sub altă formă ce cred eu că este Romantismul.

Într-adevăr, literatura despre Romantism este mai bogată decât Romantismul însuși, iar literatura care definește cu ce se ocupă literatura despre Romantism este și ea destul de vastă. Este un fel de piramidă inversată; un subiect periculos și neclar în care multă lume și-a pierdut, dacă nu mințile, măcar simțul orientării. Este ca peștera întunecoasă descrisă de Vergiliu, în care toate urmele duc într-o singură direcție; sau ca peștera lui Polifem, în care cei care intră nu par să mai iasă vreodată. Mă angajez, prin urmare, în acest subiect cu o oarecare emoție.

Importanța Romantismului constă în faptul că este cea mai amplă mișcare recentă care a transformat viața și gândirea

lumii occidentale. După părerea mea, este cea mai mare schimbare care a avut loc în conștiința Occidentului și față de ea, toate celelalte schimbări din decursul secolelor al XIX-lea și XX îmi apar mai lipsite de importanță și, în orice caz, aflate sub influența ei profundă.

Nu doar istoria gândirii, ci și istoria conștiinței, a opiniei, a acțiunilor, a moralei, a politicii, a esteticii este în mare măsură o istorie a modelelor dominante. Ori de câte ori vă veți uita la o anumită civilizație, veți constata că cele mai reprezentative scrieri ale ei și alte producții culturale oglindesc un anumit model de viață care îi domină pe cei care realizează scrierile respective, pictează acele picturi sau compun acele piese muzicale. Și, pentru a identifica o civilizație, pentru a determina ce fel de civilizație este aceasta, pentru a înțelege lumea în care astfel de oameni au gândit, simțit sau acționat, este important să încercăm, pe cât posibil, să izolăm modelul dominant al acelei culturi. Să ne gândim, de exemplu, la filozofia greacă sau la literatura greacă din epoca clasică. Dacă citiți, să spunem, filozofia lui Platon, veți afla că acesta este dominat de un model geometric sau matematic. Este limpede că gândirea lui Platon operează pe direcții condiționate de ideea că există anumite adevăruri axiomatice, adamantine, de neclintit de la care putem deduce, cu ajutorul unei logici severe, concluzii absolut infailibile; că putem atinge această înțelepciune absolută prin metoda specială pe care ne-o recomandă; că putem dobândi pe lumea asta ceva ce se cheamă cunoaștere absolută, și că, dacă ajungem la ea, exemplul sau paradigma cea mai apropiată fiind geometria și matematica în general, ne putem organiza viața prin prisma acestei cunoașteri, a acestor adevăruri, o dată pentru totdeauna, în mod decisiv, fără schimbări ulterioare; și atunci, ne vom putea aștepta ca toată suferința, toată îndoiala, toată ignoranța, toate expresiile viciului omnesc și ale prostiei să dispară de pe pământ.

Această idee potrivit căreia există undeva o viziune perfectă și că e nevoie doar de o disciplină severă sau de o anumită

metodă pentru a ajunge la acest adevăr, care este, în orice caz, analog adevărilor reci și izolate ale matematicii, influențează mulți alți gânditori din epoca postplatoniciană: cu siguranță Renașterea, unde găsim idei similare, în mod cert gânditori ca Spinoza, gânditori din secolul al XVIII-lea sau al XIX-lea, care credeau că pot ajunge la un fel de cunoaștere, dacă nu absolută, măcar aproape de absolut și că, pe baza ei, pot rezașea lumea și crea o ordine rațională în care tragedia, viciul și prostia, care au adus atâtea dezastre în trecut, să poată fi, în sfârșit, evitate cu ajutorul unor cunoștințe dobândite cu atenție și prin aplicarea rațiunii universal inteligibile.

Acesta este un tip de model – îl dau doar ca exemplu. Modelele acestea încep invariabil prin a elibera oamenii de erori sau de confuzii, de o lume ininteligibilă pe care încearcă să și-o explice cu ajutorul unui model, dar sfârșesc invariabil prin înrobirea aceluiași oameni, neputându-le explica experiența în ansamblul ei. Încep ca promotoare ale libertății și sfârșesc într-un fel de despotism.

Să luăm alt exemplu – o cultură paralelă, aceea a Bibliei, a evreilor, într-o perioadă asemănătoare. Veți găsi un model dominant complet diferit, un set de idei complet diferite pe care grecii nu le-ar fi putut înțelege. Ideea de la care au pornit în mare parte și iudaismul, și creștinismul este cea a vieții de familie, a relațiilor dintre tată și fiu, poate dintre membrii unui trib. Relațiile fundamentale de acest fel – prin care se explică natura și viața – cum ar fi dragostea copiilor pentru tatăl lor, fraternitatea umană, iertarea, ordinele date de un superior subalternului său, simțul datoriei, încălcarea legii, păcatul și, prin urmare, nevoia de a-l ispăși –, acest întreg complex de valori prin care autorii Bibliei și cei care s-au aflat sub profunda influența a acesteia explică universul ar fi fost imposibil de înțeles pentru greci.

Să ne gândim la un psalm extrem de cunoscut, în care psalmistul spune că „atunci când a ieșit Israel din Egipt, [...] marea

a văzut lucrul acesta și a fugit, Iordanul s-a întors înapoi. Munții au sărit ca niște berbeci și dealurile, ca niște miei“, și pământului i se poruncește „să se cutremure [...] înaintea Domnului“. Acest lucru ar fi fost de neconceput pentru Platon sau pentru Aristotel, pentru că ideea unei lumi care reacționează personal la poruncile Domnului, că toate relațiile, animate sau inanimate, trebuie interpretate în cheia relațiilor între oameni sau măcar între persoane, adică între divinitate și oameni, este foarte departe de concepția greacă despre ce este un Dumnezeu și care sunt relațiile lui cu omenirea. Astfel se explică și absența ideii de obligație la greci, de îndatorire, atât de greu de înțeles pentru cei care îi citeșc pe greci printr-o prismă parțial influențată de evrei.

Voi încerca acum să arăt cât de străine și de diferite pot fi aceste modele, fiindcă acest lucru este important pentru simpla identificare a istoriei acestor transformări ale conștiinței. Au avut loc revoluții importante în viziunea generală a umanității, care sunt câteodată greu de reconstituit, pentru că le luăm ca fiind cunoscute. Giambattista Vico – gânditorul italian care a prosperat la începutul secolului al XVIII-lea, dacă putem spune despre un om care era foarte sărac și ignorat că prosperă – a fost poate primul care ne-a atras atenția asupra caracterului străin al culturilor antice. Ne arată, de pildă, că citatul „*Iovis omnia plena*“ (toate sunt pline de Iupiter), care reprezintă sfârșitul unui arhicunoscut hexamtru latin conține ceva asupra căruia nu avem înțelegere deplină. Pe de o parte, Iupiter sau Iov este o divinitate cu barbă mare, care aruncă cu tunete și trăsnete. Pe de altă parte, ni se spune că totul – *omnia* – este „plin“ de această ființă cu barbă, ceea ce la prima vedere e greu de înțeles. Vico susține apoi, cu multă imaginație și elocvență, că viziunea acestor popoare antice atât de îndepărtate de noi se deosebea cu siguranță de a noastră din moment ce au putut concepe divinitatea nu doar ca pe un uriaș cu barbă care stăpânește peste zei și oameni, ci și ca pe ceva care poate umple întreg cerul.

Să luăm un alt exemplu, mai cunoscut. Când Aristotel vorbește în *Etica nicomahică* despre prietenie, spune, într-un fel oarecum surprinzător pentru noi, că există diferite tipuri de prieteni. Există, de pildă, prietenia care constă în dragostea pasională a unei ființe umane față de alta; există însă și un tip de prietenie care constă în relații de afaceri, în comerț, în vânzare și cumpărare. Faptul că, pentru Aristotel, nu este nimic ciudat în a spune că există două tipuri de prieteni, că sunt, pe de o parte, oameni care își dedică viața în întregime iubirii sau, în orice caz, ale căror trăiri se consumă în pasiunea erotică, și, pe de altă parte, oameni care își vând pantofi unii altora, și că vorbim de specii ale aceluiași gen, este ceva cu care, poate drept urmare a creștinismului sau a mișcării romantice sau cine știe cărei alte cauze, ne e destul de greu să ne obișnuim.

Dau exemplele amintite îndeosebi pentru a arăta că aceste culturi antice sunt mai străine decât credem și că în istoria conștiinței umane au avut loc transformări mai mari decât ar putea indica o lectură obișnuită, lipsită de spirit critic, a clasicilor. Mai sunt, desigur, și numeroase alte exemple. Lumea poate fi concepută organic – la fel ca un copac, în care fiecare parte trăiește pentru și prin orice altă parte a lui – sau mecanicist, probabil sub influența unui model științific în care părțile sunt străine unele de altele și în care Statul – sau orice altă instituție omenească sunt văzute ca un fel de dispozitive pentru promovarea fericirii sau pentru a-i împiedica pe oameni să își vină de hac unii altora. Sunt concepții de viață foarte diferite, care aparțin unor curente de opinie diferite și sunt influențate de considerente diferite.

Ceea ce se întâmplă de regulă este că o disciplină – cum ar fi fizica sau chimia – devine dominantă și, drept urmare a enormei influențe pe care o are asupra imaginației generației respective, este aplicată și altor sfere. Așa s-a întâmplat cu sociologia în secolul al XIX-lea, sau cu psihologia în secolul XX. Teza mea

este că mișcarea romantică a reprezentat o astfel de transformare gigantică și radicală în urma căreia nimic nu a mai fost la fel. Aceasta este ideea asupra căreia vreau să mă concentrez.

Unde a luat naștere mișcarea romantică? Cu siguranță nu în Anglia, deși, tehnic vorbind, aici a început, fără îndoială – asta vă vor spune toți istoricii. În orice caz, nu aici putem găsi expresia ei cea mai evidentă. Atunci ne putem întreba: Când vorbesc despre Romantism, mă refer la un fapt istoric, așa cum s-ar părea, sau este vorba poate de o stare de spirit permanentă, care nu aparține exclusiv și nu este monopolizată de vreă epocă anume? Herbert Read și Kenneth Clark¹ sunt de părere că Romantismul este o stare de spirit permanentă pe care o putem găsi pretutindeni. Kenneth Clarks o găsește în câteva versuri de-ale lui Hadrian; Herbert Read citează multe exemple. Baronul Seillière, care a scris mult despre acest subiect îi citează pe Platon, pe Plotin și pe romancierul grec Heliodor, precum și pe mulți alții, care erau, în opinia lui, scriitori romantici. Nu aș vrea să abordez acest subiect – poate că așa e. Subiectul de care vreau să mă ocup este limitat în timp. Intenția mea nu este să mă ocup de o atitudine umană permanentă, ci de o anumită transformare care a avut loc în istorie și care ne influențează astăzi. Vreau să mă concentrez, prin urmare, asupra a ceea ce s-a întâmplat în a doua treime a secolului al XVIII-lea. Nu în Anglia, sau în Franța, ci mai ales în Germania.

Viziunea obișnuită asupra istoriei și a schimbărilor istorice ne oferă următorul parcurs. Ne vom îndrepta la început spre un *dix-huitième*² francez, un secol al eleganței în care totul începe prin a fi așezat și liniștit, se respectă regulile în viață și în artă, există un progres general al rațiunii, raționalitatea cunoaște și ea un avans, Biserica face pași înapoi, iraționalul cedează în fața criticilor necruțătoare la care este supus de

1. Amândoi foști conferențieri Mellon.

2. Al XVIII-lea [secolul] (fr.).

acei *philosophes* francezi. Este pace, liniște, arhitectură elegantă, încredere în aplicarea rațiunii universale atât în relațiile între oameni, cât și în practicile artistice, în morală, în politică, în filozofie. Apoi se pornește un atac neașteptat, aparent inexplicabil. Dintr-odată, apare o izbucnire violentă de emoție, de entuziasm. Pe oameni îi cuprinde un interes subit pentru clădirile gotice, pentru introspecție. Devin nevrotici, melancolici; încep să se extazieze în fața elanurilor neașteptate ale geniului spontan. Lumea părăsește acea stare de fapt simetrică, elegantă, limpede. În același timp au loc și alte schimbări. Izbucnește o mare revoluție; tulburări sociale; regele este decapitat; începe Teroarea.

Nu este foarte clar care este legătura între aceste două revoluții. Atunci când citim istorie, perspectiva generală este că a avut loc ceva catastrofal spre sfârșitul secolului al XVIII-lea. La început, lucrurile păreau să meargă relativ liniștit și dintr-odată totul a explodat. Unii salută acest moment, alții îl critică. Aceia care îl critică pleacă de la premisa că era o epocă elegantă și pașnică: cei care nu au cunoscut-o, nu au cunoscut adevărata *douceur de vivre*¹, după cum spunea Talleyrand. Alții spun că era o epocă artificială și plină de ipocrizie și că Revoluția a adus domnia unei justiții superioare, a unei umanități superioare, a unei libertăți mai mari, a unei înțelegeri mai bune a omului pentru om. Oricum ar fi, întrebarea rămâne: ce relație există între așa-numita revoluție romantică – izbucnirea neașteptată a acestei atitudini noi și turbulente în domeniul artei și al moralei – și revoluția cunoscută în mod normal ca Revoluția Franceză? Oamenii care dansau pe ruinele Bastiliei, care l-au decapitat pe Ludovic XVI erau aceiași oameni care au fost influențați de cultul subit al geniului sau de apariția bruscă a sentimentalismului despre care ni se vorbește sau de agitația și de tumultul neașteptat care au invadat lumea occidentală? Se pare că nu.

---

1. Dulceață a vieții (fr.).

Fără îndoială, principiile în numele cărora s-au dus lupte în timpul Revoluției Franceze erau principii ca rațiunea universală, ordinea, justiția, principii fără cea mai mică legătură cu sentimentul unicității, cu introspecția profund emoțională, cu simțul diferențelor dintre lucruri, al deosebirilor mai degrabă decât al asemănărilor, cu care este asociată de obicei mișcarea romantică.

Ce putem spune despre Rousseau? Rousseau este, desigur, foarte corect încadrat ca fiind, într-un fel, unul dintre fondatorii mișcării romantice. Dar Rousseau cel răspunzător de ideile lui Robespierre și ale iacobinilor francezi nu îmi pare a fi același cu cel care are o legătură evidentă cu Romantismul. Cel dintâi este autorul *Contractului social*, un tratat clasic tipic care vorbește despre întoarcerea omului la acele principii originare, fundamentale pe care le împărtășesc toți oamenii: dominația rațiunii universale, care îi unește pe oameni, spre deosebire de emoții, care îi separă, dominația dreptății și a păcii universale în contrast cu conflictele, turbulențele și perturbările care despart inima de minte și îi dezbină pe oameni în propriul cuget.

Este dificil, prin urmare, să vedem care este legătura dintre această puternică revoltă romantică și revoluția politică. Apoi, mai există și Revoluția Industrială pe care nu o putem considera lipsită de importanță. La urma urmei, ideile nu dau naștere altor idei. Există, fără îndoială, anumiți factori sociali și politici care au determinat marile revoluții ale conștiinței umane. Și aici avem o problemă. Există Revoluția Industrială marea Revoluție politică din Franța, sub auspicii clasice, și revoluția romantică. Să ne gândim chiar la marea artă din timpul Revoluției Franceze. Dacă, de pildă, privim marile picturi revoluționare ale lui David, este greu să stabilim o legătură exactă între acesta și revoluția romantică. Picturile lui David au un anumit tip de elocvență, una austeră, iacobină, a întoarcerii către Sparta sau către Roma; ele transmit o revoltă împotriva frivolității și superficialității vieții pe care o legăm